

מעורבות כוחות הביטחון ביישובים הערביים

א. מערכת היחסים בין הציבור הערבי לבין כוחות הביטחון

היחסים בין החברה הערבית למשטרת ישראל בשני העשורים האחרונים היו רוויים משקעים כואבים ששיקפו את היחסים המעורערים בין המדינה והרוב היהודי לבין האזרחים הערבים. המשטרה נתפסת בעיני רוב הציבור הערבי כמי שמעניקה לו שירות בלתי שוויוני המתאפיין בנוקשות ובאלימות כלפי הערבים ("שיטור-יתר"), מצד אחד, ובהזנחה ואי-טיפול כנדרש באלימות ובפשיעה הפוגעת בחיי היומיום שלהם ("שיטור-חסר"), מצד שני.¹²⁰

בחברה הערבית קיימת דאגה מתמשכת ממה שנתפס בעיניה כיד "קלה על ההדק" של משטרת ישראל כלפי בניה. העובדה שהמחלקה לחקירת שוטרים, שנדרשה על ידי "ועדת אור" לחקור את כל מקרי ההרג שאירעו באוקטובר 2000, הגיעה למסקנה שאין להגיש כתבי אישום כלפי שוטר כלשהו, וכן ריבוי המקרים שבהם נהרגו אזרחים ערבים מירי משטרתי בלי לתת את הדין על כך – כל אלה מעמיקים את דאגתם. לכך נוסף התסכול בשל הפערים הנמשכים בתגובה המשטרתית הניתנת לחברה הערבית בהשוואה לזו הניתנת לחברה היהודית, במיוחד בתחום האלימות והפשיעה הגואה. בצד אלה, קיימת בחברה הערבית גם תחושה שהמשטרה ובתי המשפט נוקטים יד קלה מדי כלפי פעילי ימין קיצוניים שמבצעים פעולות נקם אלימות ("תג מחיר") ביישובים ערביים, כגון הצתת מכוניות והשחתת רכוש.

בעקבות זאת, איבדה המשטרה את מרבית הלגיטימציה שלה בחברה הערבית, אשר פיתחה כלפיה חשדנות ועוינות. המפגשים האלימים בין החברה למשטרה הזינו את הדעות הקדומות ואת התפיסות השליליות, והחריפו את המתחים בין הצדדים. אי-האמון המתמשך של החברה במשטרה הקשה את תפקודה ביישובים הערביים ופגע ביכולתה לזכות בשיתוף הפעולה של הציבור.

בצד זאת, היו כמה גילויים חיוביים, למשל בתחום הספורט. משטרת ישראל זכתה בשנים האחרונות בהערכה מסוימת של החברה הערבית על נכונותה להיאבק בנחישות בגילויי גזענות כלפי שחקנים ערבים במגרשי הכדורגל. מדיניות המאבק

בגילויי הגזענות והאלימות קיבלה תוקף חוקי כאשר הכנסת חוקקה (ב-30.4.2008) את "חוק איסור אלימות בספורט התשס"ח-2008". החוק קובע כי העונש על אמירה גזענית במגרשי הספורט יהיה עד שנתיים מאסר בפועל.¹²¹ משטרת ישראל משתפת פעולה בתחום זה עם ההתאחדות לכדורגל, ונוקטת פעולות שונות, כגון מעצר אוהדים וחקירתם במשטרה, הרחקה מהמגרשים ואף הגשת כתבי אישום בגין גזענות בספורט ובגין הסתה לגזענות במגרשי הכדורגל.

ב. פעולות כוחות הביטחון ביישובים הערביים בימי הקורונה

על רקע מערכת היחסים המתוארת פעלו משטרת ישראל ופיקוד העורף ביישובים הערביים במשך ימי משבר הקורונה, באופן צמוד ובתיאום מלא ביניהם. המשטרה עסקה בעיקר במשימות אכיפה של הוראות משרד הבריאות, בהטלת סגר על יישובים נגועים בקורונה, בשמירה על הסדר הציבורי ובסיוע בהסברת הוראות משרדי הממשלה. פיקוד העורף סייע לרשויות המקומיות בניהול המשבר, ניהל את פעילות ההסברה באמצעות פורטל החירום הלאומי בערבית, סייע למשטרה באכיפה על ידי שיקוף תמונת המצב היישובית והגיש סיוע לאוכלוסיות נזקקות.

פעולות משטרת ישראל

אכיפת הוראות משרד הבריאות – בזמן משבר הקורונה התפרסמו עשרות רבות של הנחיות ושל הוראות לציבור שהפרתן הייתה כרוכה בענישה ובקנסות בדרגות שונות, הן לאזרחים והן לבעלי עסקים. המשימות העיקריות של המשטרה בהקשר זה היו אכיפת התקנות של משרד הבריאות מתוך שמירת הסדר הציבורי, מניעת ניסיונות ביזה של בתי עסק שהוגדרו לא־חיוניים ונסגרו לתקופה ממושכת, וכן למניעת התקהלויות המוניות. הסגר שהוטל אומנם הותיר את רוב האנשים במשך רוב שעות היממה בבתיהם, מה שצמצם באופן ניכר את עבירות הרכוש, אולם עסקים רבים שהוגדרו כלא־חיוניים נסגרו לתקופה ממושכת ובעליהם חששו ממעשי ביזה. בשונה מתקופות שגרה שבהן יש מעט סיורים של המשטרה ביישובים הערביים, בתקופת הקורונה הייתה עלייה בסיורים הליליים, הן מבחינת התדירות, והן מבחינת כמות הניידות שהשתתפו בסיורים לאכיפת הנחיות משרד הבריאות ולשמירת הסדר הציבורי. ניכר כי פעולה זו השיגה את מטרתה: מנעה התקהלויות או טיפלה במקרים של התקהלויות, לרבות כאלה שהיה בהן פוטנציאל להתנהגות אלימה (כמו התקהלויות צעירים בשעות הלילה, מעורבות מעשי קונדס וונדליזם, קטטות בין חברות רחוב), ושמרה על הרכוש ועל העסקים. מבדיקת נתוני הקנסות שהתפרסמו על ידי רשות האכיפה והגבייה, ונתוני התחלואה שפרסם משרד הבריאות, עולה אפשרות שלפיה הייתה לאורך משבר הקורונה אכיפה מוגברת יותר ביישובים הערביים, בהשוואה לאכיפה רכה ביישובים החרדיים.¹²²

הטלת סגר על יישובים נגועים בקורונה – הטלת סגר מוחלט על יישובים נגועים בקורונה הייתה אתגר נוסף חשוב שעמד בפני המשטרה. ביישובים שבנוגע אליהם התקבלה החלטה על סגר (בהם דבוריה, שבלי – אום אל-גנם, ג'סר אל-זרקא, דיר אל-אסד, חורה), סגרה המשטרה בהצלחה וללא עימותים את הכניסות הראשיות וגם את המעברים בין היישובים.

הסברה של הוראות משרדי הממשלה – ריבוי ההוראות והתדירות הגבוהה של פרסומן והשתנותן גרמו בלבול בקרב הציבור בכלל, כולל בחברה הערבית. אף שבאופן פורמלי תפקיד המשטרה היה לאכוף את התקנות על ידי אזהרה וענישה, היה לה תפקיד נוסף שהוגדר בשיתוף עם ראשי הרשויות המקומיות ופיקוד העורף באמצעות ועדות החירום היישוביות: להיות גורם מסביר. שוטרים התבקשו להסביר לאנשים ולבעלי עסקים את ההוראות שאותן עליהם למלא, להבהיר להם מה מותר ומה אסור לפי ההוראות העדכניות לאותה עת, כל זאת ללא שימוש באמצעי ענישה. ההנחיות לשוטרים בשטח היו להפעיל אמצעי ענישה רק במקרים של סירוב מכוון להיענות להנחיות או של הפרות חוזרות שלהן.¹²³

פעולות פיקוד העורף (פקע"ר)

פיקוד העורף פועל בשגרה להכנת הרשויות המקומיות לחירום, ובאמצעות תפקידו המוגדר הוא מסייע לרשויות המדינה, לגופי החירום, לרשויות המקומיות, לגורמי האכיפה וכן לגופי החברה האזרחית בביצוע משימותיהם בעת חירום. הפיקוד מקיים בשגרה, בין היתר, מערכת אימונים תלת-שנתית לרשויות המקומיות; הכשרות לבעלי התפקידים ברשויות באמצעות המרכז הלאומי לאיתנות; קידום מוכנות באמצעות רכש אמצעים לחירום; חלוקת דפי הסברה ומידע לציבור בנושאי חירום בשפה הערבית. פיקוד העורף מפעיל בשגרה ובחירום יחידות קישור (יקל"ר) לרשויות המקומיות, שייעודן הוא לעזור להן בביצוע משימותיהן בחירום, לסייע בקיום רציפות תפקודית ביישוב ולקשר בין צורכי הרשות לפקע"ר ולמשרדי הממשלה. היקל"ר הוא חלק אינטגרלי מהרשות, ובדרך כלל מפקדי היחידה וחיליה הם תושבי הרשות המקומית או רשות סמוכה.¹²⁴

בהתאם לכך הוקם בפקע"ר לאחר פרוץ המגפה "דסק החברה הערבית", שתפקידו היה לספק תמונת מצב שוטפת למפקדת הפיקוד ולגופים השונים על החברה הערבית וצרכיה. הדסק קיים קשר הדוק עם משרדי הבריאות, הפנים, הרווחה, השוויון החברתי, ביטחון פנים, וכן עם עמותות ועם ארגוני חברה אזרחית שפועלים בכל ימות השנה בחברה הערבית ומכירים היטב את צרכיה. הדסק הדריך את הרשויות המקומיות הערביות בנוגע לאופן מילוי תפקידן במשבר, ושימש במה לשותפות ולשיח בין כל הגופים. הדסק הנחה את הרשויות המקומיות ואת הגופים השונים כיצד לבצע את

משימותיהם ביישובים בצורה נכונה ומיטבית בתחומי ההסברה והאכיפה, התמיכה והסיוע לאוכלוסיות נזקקות, אספקת סלי מזון, הפעלת בתי מלון למבודדי קורונה ועוד. **סיוע לרשויות המקומיות בניהול המשבר** – יחידות ה"יקל"ר (יחידות הקישור לרשות) הובילו את פעולת כוחות פיקוד העורף ביישובים הערביים. תפקידן המוגדר של יחידות אלו הוא מתן סיוע אזרחי לשימור רציפות תפקודית יישובית.¹²⁵ במהלך משבר הקורונה ביצעו יחידות קישור אלה פעולות זיהוי והערכת מצב יישובית לאיתור סממנים של הידבקות ביישוב. בעקבות ההערכה היומית, היקל"ר היישובי שיקף את תמונת המצב למפקדת הנפה/המחוז לצורך התייעצות, הצלבת נתונים וקבלת החלטות. במקביל, תמונת המצב הועברה לפרנסי היישובים ולמשטרה במסגרת הדיונים היומיים בוועדת החירום היישובית, שבראשה עמד ראש הרשות ואשר כללה ראשי מחלקות חיוניות ברשות (כוח אדם, גזברות, חינוך, רווחה), נוסף לנציגי פיקוד העורף והמשטרה. בחלק מהמקומות, דוגמת דיר אל-אסד, ליקל"ר היה תפקיד מכריע באבחון מוקדם של תחילת התפשטות נגיף הקורונה ובהכוונה מהירה להתערבות אפקטיבית ברמה היישובית שתמנע המשך התפשטות של הנגיף ביישוב וליישובים סמוכים. כל זאת, בלי לקחת את מושכות הובלת ניהול המשבר לידיה, אלא השארתו בידי ראש הרשות. הגישה ששיקפו אנשי פיקוד העורף: לנו יש הידע והניסיון בניהול משברים, אך אנחנו כאן כדי לעזור בניהול ולא כדי לנהל את האירוע במקום הרשות. על בסיס הידע והמידע שסיפקה היקל"ר, התקבלו החלטות באמצעות ועדת החירום היישובית, וראשי הרשויות הוציאו הוראות לפעולה לעובדי הרשות והנחיות להתנהגות הנדרשת מהתושבים.¹²⁶

הסברה בשפה הערבית – פעילות ההסברה מטעם פיקוד העורף נערכה דרך פורטל החירום הלאומי בערבית, אשר הושק ב-7 באפריל 2020,¹²⁷ וכן בדף הפייסבוק שנפתח ב-18 באפריל 2020.¹²⁸ אתר האינטרנט בשפה הערבית עשיר בתכנים חשובים ורלוונטיים בשפה פשוטה, והוא התעדכן ברציפות בקצב ההתפתחויות. האתר סיפק הצעות להורים לפעילויות עם הילדים, סרטוני הפגה ופנאי לילדים, מידע על דרכי התמודדות עם השהייה הממושכת של הילדים מול המסכים; מידע על קשיי המתבגרים בעת ההסגר; עצות לבעלי לקויות ומגבלות; מידע על: זכויות עובדים, אלימות במשפחה, פנאי בסגר, כיצד לציין את חודש רמדאן בצל הקורונה, הסבר על התו הסגול, הנחיות לגבי החזרה לבתי הספר, החזרה לחיים בצל הקורונה. חלק ניכר ממידע זה פורסם בדף הפייסבוק של פיקוד העורף בערבית, אך מאחר שהפייסבוק אינו נפוץ כמו אתר האינטרנט, נרשמה כמות קטנה יחסית של עוקבים.¹²⁹ נוסף להסברה באינטרנט חילקו אנשי פיקוד העורף עלונים וחברות הסברה בחלק מהיישובים הערביים, סיפקו שלטי מידע להעלאת המודעות בקרב הציבור לתלייה ולפרסום במרחב הציבורי, וכן הנחו את הרשויות המקומיות בתכנון ההסברה במישור המקומי דרך אתרי הפייסבוק

ועמודי הפייסבוק של הרשויות או של ראשיהן. בין השאר, הם הנחו את הרשויות לגייס אנשי דת מקומיים לקרוא לציבור אשר שוהה בבתים להישמע להנחיות, לחזק את רוחו ולהעלות את המורל שלו.

סיוע למשטרה בהתוויית האכיפה על ידי שיקוף תמונת המצב היישובית – היקל"ר היה הגורם העיקרי שסיפק את המידע הרלוונטי על תמונת המצב היישובית, על מצב התחלואה ועל התפשטות הנגיף באזור או ביישוב. בהתאם לכך, לפיקוד העורף היה תפקיד מרכזי בהתוויית פעולות האכיפה ביישובים הערביים, והוא אפשר לקיים שמירה מאוזנת ומתונה יחסית ביישובים לא נגועים והידוק השמירה ביישובים בסיכון או שכבר הוגדרו נגועים. כמו כן, קציני פקע"ר וחייליו סייעו למשטרה במשימות אכיפת ההסגר במקרים מסוימים, אך הקפידו על "פרופיל נמוך" בפעילות זו ונמנעו מחיכוך בלתי רצוי עם אזרחים.

הגשת סיוע לאוכלוסיות נזקקות – פיקוד העורף סיפק עשרות אלפי חבילות מזון לרשויות המקומיות הערביות כסיוע לאוכלוסיות נזקקות. נוכח הסגר המלא שהיה בחלק מתקופת המשבר, חלוקת המזון התבצעה על ידי חיילים של פיקוד העורף במדי צה"ל. בניגוד לחברה היהודית, רק חלק קטן מהסיוע כוון לאוכלוסיית הקשישים נוכח מיעוט בקשישים חסרי עורף משפחתי בחברה הערבית. בכל אופן, הרשויות קיבלו תקציב ייעודי לקשישים דרך משרד הרווחה, והם טופלו על ידי לשכות הרווחה ועל ידי עובדי הרשויות המקומיות שעבדו בתקופת החירום בתפקיד עובדי רשות חיוניים.¹³⁰

ג. שיתוף הפעולה של החברה הערבית והנהגתה עם כוחות הביטחון

פעילות המדינה ביישובים הערביים במאמצייה לבלום את התפשטות מגפת הקורונה בגל הראשון התקיימה תוך תיאום רצוף בין משרדי הממשלה, מד"א, משטרת ישראל ופיקוד העורף לבין הרשויות המקומיות, ועד ראשי הרשויות, המנהיגות הפוליטית, החברה האזרחית והאוכלוסייה.

ההתארגנות הפנימית המהירה של החברה הערבית, ושיתוף הפעולה שקיימו מרכיביה עם רשויות המדינה, היו **חסרי תקדים**. החברה הערבית פעלה במשבר בצורה מתואמת, **בקולקטיב** המורכב מנציגי המנהיגות הארצית, ההנהגה הפוליטית, ראשי הרשויות המקומיות וארגוני חברה אזרחית. נקבע ועד חירום לאומי שפעל מתוך חדר מצב בשפרעם, ואלה היו פעולותיו: עקב באופן שוטף אחר נתוני התחלואה ביישובים הערביים; קיים שיתוף פעולה עם משרדי הממשלה ועם כוחות הביטחון; ייצג בפניהם את צורכי הרשויות המקומיות והאוכלוסייה; קרא לציבור להישמע להנחיות משרד הבריאות; גיבה באופן מלא את פעילות כוחות הביטחון ביישובים. ארגוני החברה האזרחית הפעילו בצורה מאורגנת מתנדבים רבים, ואנשי עסקים בעלי הון תרמו כסף לציוד ולמזון.

איימן סייף, לשעבר מנהל הרשות לפיתוח כלכלי בחברה הערבית במשרד לשוויון חברתי, מונה לעמוד בראש מנהלת הקורונה במשרד הפנים לטיפול במשבר בחברה הערבית. הוא פעל בתיאום עם חדר המצב בשפרעם ועם מרכז השליטה הלאומי למאבק בקורונה בתל השומר (המשל"ט), שם הוצב עו"ד רסול סעדה כנציג החברה הערבית. בדרך זו התאפשרה העברת תמונת מצב עדכנית על התחלואה ביישובים הערביים למטה לביטחון לאומי ולשאר הגורמים האחראים. משרד הפנים סייע בהקמת חדר המצב והקדים להעניק לרשויות המקומיות מענקי איזון ופיתוח כדי שיוכלו לשמור על רציפות תפקודית ולהמשיך ולספק לתושבים שירותים חיוניים.

הציבור הערבי שיתף פעולה וגילה אחריות אזרחית ראויה ביישום הנחיות משרד הבריאות וגופי האכיפה. המנהיגות הפוליטית (הרשימה המשותפת), המנהיגות הדתית והמועצה האסלאמית לפסקי הלכה, רופאים ואנשי צוות רפואי ערבים וכן ארגוני חברה אזרחית נרתמו להגברת המודעות בקהילה ומילאו בכך תפקיד חשוב. מקרה חריג אירע ביישוב חורה בנגב, כאשר דווקא עם דעיכת הגל הראשון התרחשה (בתחילת מאי 2020) התפרצות מחודשת של המחלה והידבקות המונית עקב חתונה רבת משתתפים בניגוד להוראות משרד הבריאות. התפרצויות דומות התרחשו בכמה יישובים ערביים נוספים. התנועה האסלאמית הדרומית, המיוצגת בתוך הרשימה המשותפת על ידי "הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ)", הפעילה מראשית משבר הקורונה את ועדת ההצלה של התנועה בפריסה ארצית. ועדה זו כללה מערך חירום עם מאות מתנדבים בעשרות מוקדים אשר סיפקו סיוע מגוון לאוכלוסיות נזקקות בחברה הערבית, הן באופן עצמאי, והן בשיתוף עם חלק מהרשויות המקומיות. הוועדה פעלה בתיאום עם ועד החירום הארצי של ועדת המעקב וועד ראשי הרשויות, והגישה סיוע ליישובים שהיו זקוקים לכך בלי להבחין בין מוצא, דת ולאום. כך למשל, העמותה סייעה לתושבים יהודים בלוד ולתושבים דרוזים בבית ג'ן. בשום מקרה לא היה שיתוף פעולה ישיר בין הוועדה לבין כוחות הביטחון. עם זאת, שני הצדדים פעלו מול הרשויות המקומיות באופן שהתאפשר תיאום במתן הסיוע למשפחות הנזקקות. כמו כן, נציג בכיר של התנועה האסלאמית ונציג פיקוד העורף השתתפו בישיבות ועדת ההיגוי של עמותות ושל ארגוני סיוע ומתנדבים ברמה הארצית.¹³¹

ככלל, חברי הכנסת של הרשימה המשותפת נקטו עמדה חיובית כלפי פעולות המשטרה ופיקוד העורף ביישובים הערביים. ח"כ אחמד טיבי קרא לציבור הערבי (בריאיון לחדשות ערוץ 12, 18.4.2020) לשתף פעולה עם הרשויות, לרבות פיקוד העורף. כאשר נשאל אם הוא אומר זאת בהיותו "דוקטור" – רופא, הוא השיב שאמר את הדברים כמנהיג ציבור.¹³² ח"כ אמטאנס שחאדה, יו"ר בל"ד, אמר בריאיון לרדיו את הדברים המפורשים האלה, בהתייחסו לפעילות כוחות הביטחון ביישובים הערביים:

זה תפקידה של המשטרה... איש לא מתנגד שהמשטרה תמלא את תפקידה האזרחי בתוך היישובים הערביים – היא צריכה לעזור לאוכלוסייה האזרחית לשמור על הסדר ועל החוק. היינו מעדיפים שהמשטרה תעשה הכול בשיתוף עם הרשויות המקומיות. פיקוד העורף פועל בתיאום עם הרשות המקומית: הוא נותן את מארזי המזון לגורמי הרווחה ברשות המקומית, ועובדי הרשות מסיירים בבתים של הקשישים והנצרכים ומוסרים את החבילות.¹³³

ראש הרשימה המשותפת, ח"כ איימן עודה, וחברי הכנסת אחמד טיבי, מנסור עבאס ואמטאנס שחאדה השתתפו בדיון שקיים שר הפנים (18.4.2020) עם ראשי רשויות ערביות ועם אנשי משרד הפנים, על תיאום ההיערכות לחודש הרמדאן.¹³⁴ ב-22.4.2020 התקיים דיון בכנסת באמצעות הוועדה להתמודדות עם נגיף הקורונה, בראשות ממלא מקום יו"ר הוועדה, ח"כ אמטאנס שחאדה. נושא הדיון היה "הכנות בחברה הערבית להתמודדות עם הקורונה לקראת חודש הרמדאן", והשתתפו בו גם חברי הכנסת מהרשימה המשותפת, אוסאמה סעדי (תע"ל) וג'אבר עסאקלה (חד"ש).¹³⁵

בפרוטוקול הישיבה לא נמצאה כל ביקורת על פעילות כוחות הביטחון ביישובים הערביים מצד איש מהח"כים. מודאר יונס, יו"ר ועד ראשי הרשויות המקומיות, איימן סייף, הממונה מטעם משרד הפנים על התמודדות עם הקורונה בחברה הערבית, וח"כ אמטאנס שחאדה עמדו על חשיבות תפקידה של המשטרה ביישובים הערביים במשימות הפיקוח והאכיפה, אך טענו שזמינותה אינה מספיקה. הם דרשו לסייע לרשויות המקומיות שבהן אין שיטור עירוני, בשמירה ובפיקוח על המרחב הציבורי בחודש הרמדאן באמצעות ניידות פיקוח מקומיות או באמצעות חברות אבטחה.